

Жанна Некрашэвіч-Кароткая
(Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт)

Фарміраванне гераічнага ідэала ў лацінамоўным эпасе
Вялікага Княства Літоўскага XVI – першай паловы XVII стагоддзя

З часоў антычнасці узорным паэтычным жанрам лічылі эпапею. Арыстоцель, ухваляючы паэтычнае майстэрства Гамера, даводзіў, што «πρὸς δὲ τοῦτοις λέξει καὶ διανοίᾳ πάντα ὑπερβέβληκεν» («паводле мовы і багацця думак ён [г. зн. гамераўскі эпас] пераўзышоў усё астатняе», *Arist. Poetica. XXIV*). Гэтая апеляцыя азначала тое, што старажытнагрэчаскі філосаф ставіў эпапею на першае месца сярод паэтычных жанраў. У паэтычных тэорыях позняга рэнесансу (напрыклад, у Дыямедэ), а таксама ў эпоху Рэнесансу, як адзначае Тэрэза Міхалоўска, адбываецца трывалае атаясамліванне паняццяў «эпас» і «эпапея». Тэрміны «*epica*» або «*epica poesis*» «адносіліся да жанру (*species*), тоеснага эпапеі»¹.

Не ў апошнюю чаргу гэтай акалічнасцю тлумачыцца той факт, што літаратура еўрапейскага Рэнесансу шматбакова і разнастайна адаптавала паэтычную форму класічнай эпапеі. Нязменнымі для ўсіх паэтаў-эпікаў патрабаваннямі засталіся паэтычны памер (дактылічны гекзаметр) і мова – лацінская. Цікава, што ў італьянскай літаратуры эпохі Трэчэнта і Кватрачэнта прадстаўлены эпапеі на сюжэты з антычнай гісторыі і міфалогіі («Афрыка» Пятраркі, «Тэзеіда» Бакачыю), і толькі познія паэты-эпікі пачынаюць асвойваць нацыянальную тэматыку. Рэнесансавыя ж эпапеі ў літаратурах дзяржаў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы адразу напаўняюцца або актуальным палітычным зместам, або распрацоўваюць біблейна-хрысціянскую тэматыку. Так, найбольш раннія ўзоры *carmen heroicum* у літаратуры Паўночнага Адраджэння стварылі чэшскі паэт Багуслаў Гасіштэйнскі (*Hasištejnský*) з Лабковіц (каля 1461 – 1510), аўтар твора «*Carmen heroicum ad Imperatorem et Christianos reges de bello Turcis inferendo*» («Гераічная паэма да імператара і хрысціянскіх караляў пра неабходнасць вядзення вайны з туркамі»)², а таксама харвацкі паэт Марка Маруліч (1450 – 1524), аўтар поэмы «*Davidias*» («Давідзіяда»), прысвечанай цару Давіду³.

У літаратуры Вялікага Княства Літоўскага ў эпоху Рэнесансу і ранняга Барока значнае развіццё атрымала эпічная паэзія на латыні – «мове, роднай і ўласцівай літвінам» (Аўгусцін Ратундус). Уяўленне пра жанры эпічнай паэзіі яшчэ больш пашырылася, што адлюстравана ў трактаце «*De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus*» («Пра дасканалую паэзію, або Вергілій і Гамер») Мацея Казіміра Сарбеўскага. Спачатку вучоны прапанаваў агульную дэфініцыю: «*Epica poesis est narratio imitativa actionis heroicae unius, magnae, illustris, integrae, cum eventu*» («Эпічная паэзія – гэта наследаўнічы расповед пра адзін вялікі высакародны бездакорны гераічны

¹ Tereza Michałowska, «Epika», *Słownik literatury staropolskiej* / pod red. T. Michałowskiej (Vademecum Polonisty), Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1999, 204.

² Andrzej Wicher, «Literatura czeska», *Historia literatury światowej w dziesięciu tomach, t. III: Renesans* / Redakcja: Tadeusz Skoczek, Bochnia – Kraków – Warszawa: Wydawnictwo SMS, 2004, 87.

³ Antun Barac, *Literatura narodów Jugosławii*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1969, 55.

ўчынак з пэўным вынікам», *Sarb. De perf. I.9, p. 24, 25–26*)⁴; гл.: 33]. І толькі ў IX раздзеле свайго трактата Сарбеўскі звярнуў увагу на “недасканалыя” жанры гераічнай паэзіі – сатыру, буколіку і замалёўку (“сільву”), а таксама на тэма, якія належаць да гераічнай паэзіі, паколькі карыстаюцца гераічным вершам (гімны, панегірыкі або эпіцэды). Гэтае ўяўленне пра разнастайнасць жанраў эпічнай паэзіі стала вынікам асэнсавання Сарбеўскім мастацкіх дасягненняў паэтаў-эпікаў Вялікага княства Літоўскага і Польскай Кароны. Менавіта ў гэтых помніках былі прадстаўлены вобразы «herois absolutissimi» («абсалютна дасканалыя героя»), *Sarb. De perf., II. 7*), мастацкае ўвасабленне якіх магло вырашацца ў двух рэчышчах: ваенна-патрыятычным або хрысціянскім.

Паэмы, у якіх увасабляўся ваенна-патрыятычны ідэал – гэта, у першую чаргу, гераічныя эпапеі, створаныя на ўзор «Іліяды» Гамера і, у большай ступені, «Энеіды» Вергілія. У эпоху вялікіх перамог беларуска-літоўскіх, украінскіх і польскіх войскаў пад Оршай у 1514, пры Чашніках у 1564, пад Псковам у 1581, пад Кірхгольмам у 1605 гадах стваралася вялікая гісторыя дзяржавы. У гэты час вялікіх баталій і вялікіх трыумфаў у элітарнай мастацкай свядомасці грамадзян Вялікага Княства Літоўскага выразна аформілася задача стварэння гераічнага ідэала. Кожны патрыёт сваёй вялікай Радзімы разумеў, што ўслаўленне народнага героя-ратніка, па словах Яна з Вісліцы, «*famae decus virentis alium // iam patrio renovabit orbis*» («адновіць у родным краі высакародную красу нязгаснай славы», *Visl. Ode lectori, 27–28*)⁵. Храналагічна першым вырашыў гэтую задачу менавіта Ян Вісліцкі, якога Ілья Мікалаевіч Галянішчаў-Кутузаў называў «першым паэтам Літвы»⁶, а Віктар Іванавіч Дарашкевіч і Якаў Ільч Парэцкі лічылі беларусам па паходжанні⁷.

У сваёй паэме «*Bellum Prutenum*» («*Пруская вайна*», Кракаў, 1516) Ян Вісліцкі ставіць перад сабою дзве прыярытэтныя задачы: па-першае, адрадіць на паўзабытую славу перамогі пад Грунвальдам, а па-другое, прадставіць гэтую перамогу як шчаслівы «omen» («знак»), нават «nomen» («знаменне»), якое надзяляе Ягелонаў выключным правам уладарніцтва на землях Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. На гэта ў свой час звярнуў увагу Уладзімір Георгіевіч Кароткі⁸. Вось чаму, як справядліва заўважыла Яўгенія Ульчынайтэ, паэта «больш цікавіла мастацкая і

---

⁴ *Vide*: Maciej Kazimierz Sarbiewski, *O poezji doskonałej czyli Wergiliusz i Homer = De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus*, przełożył Marian Plezia, opracował S. Skimina, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1954.

⁵ *Vide*: Ян Вісліцкі. *Пруская вайна = Ioannis Visliciensis Bellum Prutenum: на лац. і беларус. мовах; уклад, перакл., камент. Ж. В. Некрашэвіч-Кароткай*, Мінск: Прапілеі, 2005.

⁶ Ілья Николаевич Голенищев-Кутузов, *Итальянское Возрождение и славянские литературы XV–XVI веков*, М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963, 136.

⁷ Віктар Іванавіч Дарашкевіч, «Мастацкі помнік Грунвальду», *Помнікі гісторыі і культуры Беларусі*, 1975, № 3, 56; Віктар Іванавіч Дарашкевіч, *Новолатинская поэзія Беларусі і Літвы: Першая паловіна XVI в.* Мн.: «Навука і техника», 1979, с. 104–107; Якаў Ільч Парэцкі, *Ян Вісліцкі*, Мінск: Універсітэцкае, 1991, с. 14–15.

⁸ Уладзімір Георгіевіч Кароткі, «Пісаў пра мінуўшчыну, думаў пра будучыню...», *Малодосць*, 1997, № 12, 92.

патрыятычная праўда, чым дакументальная»⁹. Ягайла – богаабраны герой, пра што сведчыць сцэна з’яўлення перад каралём пад час набажэнства здані святога біскупа Станіслава (*Visl. Bellum Prutenum II, 276–298*), які прадракае шчаслівы вынік бітвы пад Грунвальдам. Цікава, што караля Ягайлу аўтар не супастаўляе, а супрацьпастаўляе героям антычнай гісторыі. Камілы, Марцэлы, Фабіі, а таксама Цэзар і Ганібал, на думку Яна Вісліцкага, не дасягаюць яго славы (*Visl. Bellum Prutenum II, 505 – 511*). Гэта вельмі істотная дэталі. У далейшым развіцці гераічнага эпаса гэтае супрацьпастаўленне толькі ўмацоўваецца і пераймаецца таксама польскамоўнымі аўтарамі. Так, Андрэй Рымша яшчэ ў прадмове да «Дзесяцігадовай аповесці ваенных спраў [...] Крыштафа Радзівіла» (Вільня, 1585) іранічна абяцае:

Не ўгадаю ні словам з іншых земляў мужа:
Ні таго Геркулеса, перамог што вужа,
Ні траянца Гектора, нават і Траіла,
Не ўгадаю тут грэка мужнага Ахіла.¹⁰

У самой жа паэме, успамінаючы ваенную тактыку старажытных палкаводцаў, аўтар ставіць польнага гетмана Радзівіла вышэй за іх, прычым дзеі легендарных герояў Старажытных Грэцыі і Рыма ацэньвае з вялікай доляй гумару¹¹.

У сярэдзіне XVI стагоддзя ў сувязі з пашырэннем рэфармацыйнага руху ў Вялікім Княстве Літоўскім назіраецца часовае затуханне лацінамоўнай паэтычнай творчасці. У гэты час вялікія эпічныя формы прадстаўлены ў творчасці іншаземных паэтаў, якія жылі і працавалі ў нашай дзяржаве. Так, сапраўдным майстрам версіфікацыі не толькі на лацінскай, але і на старажытнагрэчаскай мове быў ураджэнец Лібенродэ ў Цюрынгіі Іяган Мылій (? – 1575), які ў 60-х гадах быў прыдворным паэтам і настаўнікам дзяцей князя Грыгорыя Аляксандравіча Хадкевіча. З-пад яго пяра выйшаў шэраг вялікіх эпічных твораў, напісаных гекзаметрам, у якіх апяваліся гераічныя падзеі мінуўшчыны і сучаснасці.

Найбольшай увагі сярод эпіка-панегірычных твораў Мылія заслугоўвае паэма «Victoria de Moschis reportata per... D. Gregorium Chodcevitium» («*Перамога над маскоўцамі, здабытая ... П. Грыгорыем Хадкевічам*»)¹². У ёй услаўляецца перамога, атрыманая войскам Грыгорыя Хадкевіча 7 лютага 1564 г. над войскам маскоўскага князя Сярэбранага пад Оршай. Як назва, так і змест твора дазволілі Ю. Новаку-Длужэўскаму назваць гэтую паэму «эпінікіем» (творам «на перамогу»)¹³. Сапраў-

⁹ Eugenija Ulčinaite, «Literatura łacińska», *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego: Analizy i obrazy* / Oprac. V. Ališauskas, L. Joavaiša, M. Paknys etc.; Przekład P. Bukowiec, B. Kalęba, B. Piasecka, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, 2006, 285.

¹⁰ Андрэй Рымша, «Дзесяцігадовая аповесць пра ваенныя справы пана Крыштофа Радзівіла», *Анталогія даўняй беларускай літаратуры: XI – першая палова XVIII стагоддзя* / НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы; Падрыхт. А. І. Богдан і інш. Навук. рэд. В. А. Чамярыцкі, Мінск: Беларуская навука, 2003, 458.

¹¹ Сяргей Валер’евіч Кавалёў, *Гісторыя беларускай літаратуры: другая палова XVI ст.: курс лекцый*, Мн.: БДУ, 2005, с. 65.

¹² *Poemata Ioannis Mylii Libenrodensis, poetae Laureati, ex dioecesi generosum Comitum de Hoenstein.* <...> [Vienna Austriae]: Cum Gratia et Privilegio Caesareo, 1568, 171 v. – 173 r.

¹³ Juliusz Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy Zygmuntofskie*, Warszawa: Pał, 1966, 205.

ды, рысы панегірызму пераважаюць тут над рысамі эпічнасці. Так, адкрываецца паэма ўрачыстай прэзентацыяй правадыра войска – гетмана Хадкевіча:

At tibi GREGORIO generosi Martis alumno

Inclyta CHODCONUM soboles, ac nobile germen,

Magnanimi titulos victoris grator abunde,

Atque tua in bello miror sat fortia facta (Poemata Ioannis Mylii 1568, 171 v.).

Цябе, ГРЫГОРЫЯ, выхаванца радавітага Марса, о знакаміты прадстаўнік і знатны нашчадак ХАДКЕВІЧАЎ, я шчыра віншую са славаю мужага пераможцы і дзіўлюся на твае такія велічныя справы ў вайне.

Грыгорый Хадкевіч паказаны як мудры кіраўнік войска, у якім – славуця героі, лепшыя прадстаўнікі айчыннай арыстакратыі:

Quem penes in medio volitare Georgius audet

TYSCEVUS, pugnasque ciens exuscitat iras.

BURCULABAS iuxta properat vectusque caballo

Corsacos decorat, fulgenti et casside ВАСА,

Ductorem equitum, generosaque fulmina belli.

NICOLEOS laeva ingreditur de parte Sapiha.

A dextra veniunt acer ROMANUS in armis,

Vivida Romanus SENDUSCAE gloria stirpis,

BOGDANUSQUE gravem quatiens Solomirius hastam (Poemata Ioannis Mylii 1568, 172 v.).

Разам з ім у цэнтры прагне ісці ў наступ Георгій ТЫШКЕВІЧ; уздымаючы на бітву, ён абуджае [у ваярах] гнеў. Побач, асядлаўшы каня, спяшаецца [у бітву] БАРКУЛАБ, краса Корсакаў, а таксама БАКА ў бліскучым шлеме, правадыр вершнікаў, – высакародныя героі вайны. З левага флангу ідзе ў наступ МІКАЛАЙ Сапега, з правага ідуць з войскамі суровы Раман – сапраўдны рымлянін – слава роду САНГУШКАЎ, а таксама БАГДАН Саламярэцкі, які ўздымае цяжкую дзёду.

Згаданыя імёны герояў-літвінаў сустракаюцца як у гістарычных крыніцах XVI стагоддзя (напрыклад, у «Хроніцы» Мацея Стрыйкоўскага), так і ў сучасных даследаваннях. Ян Мылій беспамылкова вызначыў тыя імёны, якія былі вартыя ўслаўлення ва ўрачыстых гекзаметрах. Паказальна, што амаль праз 70 год пасля апісаных падзей Мялеціі Сматырыцкі ў «Верыфікацыі» менавіта Рамана Сангушку і Грыгорыя Хадкевіча, побач з Канстанцінам Астрожскім, «мужоў светлай памяці і невыразнай у словах мужнасці», называў «трыма найхрабрэйшымі рускімі Геркулесамі, Ганібаламі і Сцыпіёнамі»¹⁴.

---

¹⁴ [Meletiusz Smotrycki], *Verificatia niewinności...powtore wydana* [Vilno, 1621]

Бліжэй да формы эпапеі стаіць значная па аб'ёму паэма Мылія «*Ἱερονικῶν [libri duo]*» («Гіэронікі [у дзвюх частках]»). «Гіэронікамі» (на ўзор старажытнагрэчаскага паэта Піндара) аўтар назваў сваю паэму, прысвечаную змагарам за свабоду Айчыны – царам і суддзям Іудзеі біблейскіх часоў, а таксама манархам Цэнтральнай і Заходняй Еўропы. Пра імкненне аўтара наследаваць у гэтым творы Вергілію сведчыць зачын, які яўна перагукаецца з зачынам «Энеіды»: «*Arma, ducesque cano, divinaque proelia regum*» (Роеmata Ioannis Mylii 1568, 4 r.).

У першай кнізе «Гіэронікаў» аўтар прапануе мастацкую прэзентацыю старазапаветных герояў: Аўраама, Ісуса Навіна, Самегара, Гедэона і інш. Але гераічная гісторыя часоў старажытнай Іудзеі не з'яўляецца для аўтара самакаштоўнай, яна ўспрымаецца ім як агульнавядомы (праз Біблію) культурна-гістарычны топас. Адштурхоўваючыся ад яго, паэт выяўляе ў другой частцы «Гіэронік» (прысвечанай каралю Жыгімонту Аўгусту) герояў-валадароў новага часу: імператараў Канстанціна Вялікага, Валенцініяна, Грацыяна, Тэадозія Іспанскага, Ганорыя, Карла Вялікага, Атона Першага Вялікага і іншых. Сярод манархаў Еўропы былых і новых часоў – прадстаўнікі дынастыі Ягелонаў: кароль Польшчы і Венгрыі Уладзіслаў, а таксама каралі Ян Альберт і Жыгімонт Першы. Прыклад гераічных папярэднікаў, якія адважна змагаюцца з грознымі ворагамі з розных краёў, павінен натхняць караля Жыгімонта Аўгуста на супрацьстаянне новаму ворагу. Гэта – «*insanum furis ingentibus agmen finibus e Scythicis*» («пачварнае, надзвычай лютае войска з скіфскіх зямель») (Роеmata Ioannis Mylii 1568, 46 v.) – туркі.

У рэчышчы антытурэцкай тэматыкі вырашана эпічная паэма Яна Мылія «*Ad inclytos Christianorum contra Turcam milites Παράίνεσις*» («Напамін слаўным хрысціянскім змагарам з туркам») (Роеmata Ioannis Mylii 1568, 51 v. – 54 v.). У апошніх радках твора сфармуляваны ўласна напамін: перамагчы грознага ворага, падкрэслівае паэт, усе еўрапейскія дзяржавы павінны найперш для таго, «*ut gentes videant alium non esse colendum, // quam Dominum coeli, Patrem, cum Flamine, Natum*» («каб народы ўбачылі, што ніхто іншы не варты ўшанавання са святаром, апрача Валадара неба, Айца, [і] Сына») (Роеmata Ioannis Mylii 1568, 54 v.). Тэма абароны хрысціянства перад ваяўнічым наступам мусульманства ўпершыню ў беларускай літаратуры была акцэнтавана Мікалаем Гусоўскім – як у яго вершах рымскага перыяду, так і ва ўсіх трох паэмах. Паэт адзначаў: дбаць пра абарону спрадвечнай веры ў дзяржаве – першасны абавязак дзяржаўных і духоўных уладароў. У паэме ж Яна Мылія «Напамін...» заклік да абароны веры накіраваны прынамсі да дзяржаўных уладароў.

У другой палове XVI стагоддзя эпічнага асэнсавання патрабавалі падзеі Лівонскай вайны. Эпічныя творы «лівонскага цыклу» ствараліся як кароннымі, так і вялікакняжацкімі паэтамі. Адным з першых пакінуў апісанне бітвы з маскоўцамі балонскі шкаляр Ян Старыконь Семушоўскі. У 1568 годзе ў Балоны выйшла з друку яго паэма «*Conflictus ad Nevelam Polonorum cum Moschis*» («Сутычка палякаў з маскоўцамі пры Неўлі», каля 1400 радкоў гексамэтра). Пачынаецца паэма з неабходнай заяўкі тэмы, якая сфармулявана тут у форме пытання:

Quo duce Moschorum vicisti Auguste Tyrannum

Et quo barbaricas Lechorum gloria gentes

Milite terruerit...¹⁵

Пад чым кіраўніцтвам ты, Аўгуст, перамог тырана маскоўцаў і ў якой бітве слава палякаў напалохала варварскія народы?

У фармулёўцы першай часткі гэтага рытарычнага пытання прыхаванае ўказанне на дапамогу нябесных сіл у вайне за свабоду Айчыны. Наогул, усе паэты-эпікі падкрэсліваюць, што перамогу ў справядлівай (вызваленчай) вайне можна здабыць толькі пад апекай Пана Бога. Асабліва моцна гэты матыў быў акцэнтаваны яшчэ Мікалаем Гусоўскім ў паэме «Перамога над туркамі».

Паэтычны вопыт «песняра лівонскіх спраў» Старыконя-Семушоўскага меў вельмі слаўны працяг. На пачатку 80-х гадоў быў створаны цэлы шэраг эпічных твораў, прысвечаных падзеям Лівонскай вайны. У 1580 годзе выйшаў з друку «Panegyricus in excidium Polocense» віленскага паэта Базылія Гіяцынція. У 1582 годзе з'явіліся адразу тры лацінамоўныя паэмы, складзеныя гекзаметрам: «Нодоерогіон Мосхікум... Christophori Radivilonis» («Апісанне маскоўскай выправы... Хрыстафора Радзівіла») віленскага паэта Францішка Градоўскага, «Triumphus Moscoviticus [...] Stephani I» («Перамога над маскоўцамі [...] Стэфана I») кракаўскага паэта Андрэя Тшацэскага і «Stephaneis Moschovitica» («Маскоўская Стэфанеіда») баруса Даніэля Германа.

Найбольш значным помнікам гераічнага эпоху «лівонскага цыклу» з'яўляецца паэма Яна Радвана «Radivilias sive De vita et rebus [...] Nicolai Radivili» («Радзівіліяда, або Пра жыццё і дзеі [...] Мікалая Радзівіла»; Вільня, 1592), якая складаецца з 3302 радкоў дактылічнага гекзаметра. У цэнтры ўвагі паэта – жыццё і дзейнасць Мікалая Радзівіла, вялікакняжацкага намесніка караля Жыгімонта Аўгуста, вялікага гетмана і канцлера Вялікага Княства Літоўскага. Самага дэталёвага апісання ў паэме заслугоўвае бітва пры Чашніках (на рацэ Уле) 1564 года, калі 26 студзеня гетман Радзівіл з 10-тысячным войскам атакаваў 24-тысячную армію князя Пятра Шуйскага (пры тым, што на дапамогу Шуйскаму рухалася 50-тысячнае войска братаў, князёў Пятра і Васілія Шчэпіных-Сярэбраных). Подзвіг Мікалая Радзівіла, на думку аўтара, валодае абсалютнай аксіялагічнай самадастатковасцю. І калі ў «Прускай вайне» Ян Вісліцкі заклікае не прыпадабняць караля Ягайлу да герояў Старажытнага Рыма, то ў «Радзівіліядзе» сам малады Мікалай Радзівіл у размове з каралём без ценю сумнення заяўляе:

Non me bellando vincet nec Scipio, nomen

Africa cui devicta dedit, nec callidus Afer

Hannibal, huic Mars ipse licet, Fors adsiet illi (Radvanus, Radivilias, I. 498–500)¹⁶.

Мяне ў ратнай справе не пераможа ні Сцыпіён, якому дала імя пераможаная Афрыка, ні спрытны афрыканец Ганібал, якому дапамагалі як Марс, так і сама Фартуна.

¹⁵ *Conflictus ad Nevelam Polonorum cum Moschis*, Auctore Ioanne Stariconio Semusovio, Philomuso Academico Occulto, Bononiae: Ex Officina Mercuriana Ioannis Rossii, [1568], 11 n. n.

¹⁶ *Vide*: Jonas Radvanas, *Radviliada / Parengė, įvada, komentarus ir asmenų žodynėlį parašė, vertė iš lotynų į lietuvių kalbą Sigita Narbutas*, Vilnius: Vaga, 1997.

Фактычна, Мікалай Радзівіл заслугоўвае своеасаблівага абагаўлення. Нездарма над выяваю радзівілаўскага герба ў прадмоўным комплексе «Радзівіліяды» фігуруе слова «Consecratio», якое і азначае «абагаўленне»¹⁷. Мікалай Радзівіл быў князем Свяшчэннай Рымскай імперыі, і гэта давала грунт для надання яму асаблівых характарыстык. Фарміраванне гераічнага ідэала ў «Радзівіліядзе» адбываецца паступова: у адрозненне ад іншых паэтаў-эпікаў, Ян Радван засяроджвае сваю ўвагу не на канкрэтнай баталіі, у якой праславіўся яго герой, а стварае паэтычную прэзентацыю ўсяго яго жыццёвага шляху. Сігітас Нарбутас справядліва лічыць галоўным эпізодам першай кнігі «Радзівіліяды» той фрагмент, у якім пясняр Мусэй вучыць будучага палкаводца мудрасці і прапануе своеасаблівую праграму яго выхавання (Radvanus, Radivilias, I, 233 – 378). «Прытрымліваючыся парадаў Мусэя, герой «Радзівіліяды» пражыў доўгае жыццё і здзейсніў шмат славытых подзвігаў. Гэтыя подзвігі і апяваюцца ў эпасе»¹⁸. Такую праграму можна назваць арыстакратычнай пайдэяй, якую ўхваляе Ян Радван, бо яна дала свае станоўчыя вынікі ў выпадку з гетманам Мікалаем Радзівілам. Падобным чынам, распавядаючы ў «Песні пра зубра» пра гераічныя часы Вітаўта, Мікалай Гусоўскі ўхваляў вялікага князя найперш за тое, што «з зубрыных ловаў ён учыніў пайдэю народа»¹⁹.

Вобраз гетмана Радзівіла ў паэме адпавядае ўяўленню пра сапраўднага «дасканаллага героя», які ўвасабляе ў сабе найбольш агульны маральны ідэал. Сяргей Кавалёў справядліва адзначае, што пры ўсёй увазе Яна Радвана да іншых правадыроў беларуска-літоўскага войска «лідэрства, прыярытэт Мікалая Радзівіла заўважна захоўваецца, падкрэсліваецца тым ці іншым спосабам»²⁰. Вось гетман звяртаецца да войска з заклікам:

Hostis adest: eja, nunc nunc quod saepe petistis,

Quod votis optastis adest, ostendite dextris

Haud lingua Martem <...> (Radvanus, Radivilias, III. 326–328).

Вось ён, вораг! Эй, зараз, зараз настала тое, пра што вы так часта прасілі, пра што горача прасілі ў малітвах. Услаўце ж Марса правіцай, а не языком!

І рэакцыя войска на гэты заклік апісана, бяспрэчна, рукой таленавітага вучня Гамера:

Sic Radivilus ait, tum claro murmure passim

Incinuere tubae, ferit aurea sidera clamor,

---

¹⁷ Radivilias sive De vita et rebus praeclarissime gestis, immortalis memoriae, illustrissimi principis Nicolai Radivili [...] libri quattuor Ioannis Radvani Lit[uani] [...] Vilnae metropoli Lituorum: Ex officina Ioannis Kartzani, [1592], 3 n. n.

¹⁸ Sigintas Narbutas, *Lietuvos Renesanso literatūra*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, 51.

¹⁹ Krzysztof Koehler, «Carmen de statura, feritate ac venatione bisonis (Pieśń o żubrze, jego postaci, dzikości i o polowaniu na niego) Mikołaja Hussowczyka», *Historia literatury polskiej w dziesięciu tomach, t. II: Renesans*, Bochnia – Kraków – Warszawa: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, 2000, 193.

²⁰ Сяргей Валер’евіч Кавалёў, *Героіка-эпічная паэзія Беларусі і Літвы канца XVI ст.*, Мінск: «Універсітэцкае», 1993, 64.

Atque alacres penitus fervent ad proelia turmae (Radvanus, Radivilias, III. 331–333).

Так сказаў Радзівіл, і тады ўсе разам радасным сьпевам зайгралі трубы, [ix] звон нясецца да самых паднябесных уладанняў, і крылатыя кагорты імкліва ўздмаюцца на бітву

У межах эпічнага палатна аўтар стварае своеасаблівую гераічную арыстэю: побач з Мікалаем Радзівілам прадстаўлены многія героі з ліку айчыннай магнатэрыі – Ян Глябовіч, Філон Кміта, Георгій Тышкевіч, Мікалай Сапега, Ян Хадкевіч, Георгій (Грыгорый) Осцік, Георгій Зяновіч, Багдан Саламярэцкі і інш. У адрозненне ад Яна Вісліцкага, Ян Радван праяўляе ўвагу да дэталю і лічыць неабходным дакладна лакалізаваць не толькі самі падзеі, але таксама і іх удзельнікаў. У межах апісання войска Стэфана Баторыя, якое рухаецца на Пскоў (кніга IV) паэт падрабязна пералічае назвы беларускіх і літоўскіх гарадоў, мястэчкаў, рэк, адкуль родам былі ваяры. Акрамя Вільні, тут згадваюцца *Cunassus* (Каўнас), *Troci* (Тракай), *Vasa* (Балтойі-Воке), рака *Nerys* (Нярыс). Іншыя ратнікі насяляюць *Vitebas* (Віцебск), *ripas Beresinae* (берагі Бярэзіны), *Lidam* (Ліду), *Erdivilonios campos* (Эрдзівілавы землі, г. зн., Наваградак. – Ж. Н.-К.), яны пражываюць *in arvis Orsae* (на землях Оршы); іх узгадалі *vetus Polottus* (старажытны Полацк), *Mohilaeus* (Магілёў), *Ozeriscia* (Азярышча), *Homella* (Гомель), *Moseris* (Мазыр), *Mscislaus* (Мсціслаўль), *Vla* (Ула), *Crevus* (Крэва), *aequora Minsci* (землі Мінска), *moenia Brestae* (муры Брэста), *Cobrinia aeqora* (кобрынскія землі), *parvae tecta Recitze* (хаты невялікай Рэчыцы). У войску караля Стэфана паэт бачыць *Osmenios populos* (жыхароў Ашмян), тут – *Slonimii viri* (Слонімскае мужы) і *Volcoviscum colentes* (насельнікі Ваўкавыска) (гл.: Radvanus, Radivilias, IV. 143–171).

Такой скрупулёзнай мастацкай дэталізацыяй «Радзівіліяда» выяўляе сувязь з традыцыямі антычнага эпасу, і, як паказаў Сігітас Нарбутас, у першую чаргу трэба гаварыць пра цесную сувязь з «Энеідай» і «Георгікамі» Вергілія. Аднак, на думку вучонага, няма ніякіх падстаў лічыць Яна Радвана сляпым наследвальнікам антычнай літаратуры, паколькі «антычную спадчыну аўтар «Радзівіліяды» выкарыстаў творча»²¹.

На пачатку XVII стагоддзя актывізуецца казацкі рух, і гэта знаходзіць адлюстраванне ў героіка-эпічнай паэзіі. У 1600 годзе ў кракаўскай друкарні Андрэя Пётрыкоўскага з’явілася паэма Сімона Пекаліда «De bello Ostrogiano ad Piantcos cum Nisoviis» («Пра астрожскую вайну пад Пяткаю з нізоўцамі»). Дастаткова падабязны літаратуразнаўчы аналіз гэтага помніка зрабіла украінская даследчыца Наталія Якавенка. Менавіта яна ўпершыню адзначыла наяўнасць у паэме «Пра астрожскую вайну» усіх неабходных элементаў гераічнага эпасу²². Твор адкрываецца агульнай экспазіцыяй з выкладам зместу і мэты твора, прычым першы радок па-

²¹ Sigitas Narbutas, *Tradicija ir originalumas Jono Radvano „Radviliadoje“*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998 (Senosios literatūros studijos), 25.

²² Natalia Jakowenko, «Jaka wojnę opisuje Szymon Pekalides w poemacie „De bello Ostrogiano“ (1600)», *Łacina jako język elit / koncepcja i redakcja naukowa Jerzy Axer, Ośrodek Badań nad tradycją antyczną w Polsce i w Europie Środkowowschodniej, Uniwersytet Warszawski, Warszawa: OBTA, 2004, 275–278.*

эмы даслоўна перагукаецца з пачаткам «Энеіды»: «Arma virosque cano devictos a Catharactis» («Спяваю пра зброю і мужоў з-за Парогаў, якія былі пераможаны»). Пасля пахвалы Янушу Астрожскаму (“абсалютна дасканалому герою”) ствараецца «касмаграфія неба і зямлі» ў выглядзе панегірычнай выявы Астрога, да якой прымыкае пахвала «трохмоўнай» астрожскай школе. Сімон Пекалід засяроджвае ўвагу на легендарных продках астрожскіх князёў, пачынаючы з «патрыярха Руса» аж да Ілі Астрожскага, старшага брата князя Канстанціна [*Pecalides. De bello, 263-577*]²³. На ўзор Вергілія, які на пачатку «Энеіды» ўспамінае «*Albanos patres*» («альбанскіх продкаў»), паэты эпохі Рэнэсансу таксама звяртаюцца да легендарнай гісторыі сваёй краіны. Так, Ян Вісліцкі распачынае аповед пра ўладароў Сарматыі з Леа, Крака і Ванды, робячы непасрэдна ад іх пераход да караля Ягайлы і яго нашчадкаў. Ян Радван увязвае ў адно генеалагічнае цэлае рымскага патрыцыя Палямона і князя Мікалая Радзівіла. Такім чынам, на мастацкім узроўні фарміруецца ўяўленне пра пераемнасць – але не проста на радавым, «кроўным» узроўні. Гэта ў першую чаргу пераемнасць воінскай славы, мужнасці, духоўнай дасканаласці, -- усяго таго, што фарміруе вобра сапраўднага «*patrem patriae*» («*айца айчыны*»). Менавіта такімі героямі-волатамі ўславілі свой высокі род Ягелоны, Радзівілы і Астрожскія.

Пачатак XVII стагоддзя адзначаны ў гісторыі Вялікага Княства Літоўскага працяглым перыядам войнаў са Швецыяй. Гераізм вялікага гетмана Яна Караля Хадкевіча апяваецца ў гераічным эпасе «*Carolomachia qua Felix victoria, ope Divina, [...] per Ill[ustrissim]um D[ominum] Joan[nem] Carolum Chodkiewiczium, comitem in Szklow et Bychow [...] de Carolo duce Sudermanniae [...] V. Kalend[is] Octob[ribus] A[nno] D[omini] 1605 in Livonia sub Kyrkholmum reportata, narratur*» («*Караламахія, у якой апісваецца шчаслівая перамога, атрыманая, з Божай дапамогай, [...] Найсвяцейшым Панам Янам Каралем Хадкевічам, графам у Шклове і Быхаве, [...] над Карлам, князем Шведскім [...] 27 верасня 1605 года ў Лівоні над Кірхгольмам*»). Пытанне пра аўтарства гэтай паэмы застаецца дыскусійным, паколькі на тытульным аркушы «Караламахіі» аўтарам названы стараста Мінскі і Браслаўскі, вялікі маршалак, кашталян віленскі Хрыстафор Завіша, аднак з падачы бібліяграфіка XVII стагоддзя Філіпа Алегамбэ і яго паслядоўнікаў многія даследчыкі лічыць аўтарам паэмы прафесара Віленскай акадэміі, шведа Лаўрэнція Боера.

Прадмет эпічнага ўслаўлення ў «Караламахіі» – перамога войска гетмана Хадкевіча, якое складалася з 3500 ваяроў, над 11-тысячнай арміяй Карла IX. Ян Караль Хадкевіч паказаны аўтарам у тэатры ваенных дзеянняў падобным да рэжысёра, які ўмее прафесійна і трапна выкарыстоўваць усю складаную сцэнічную машынерыю і ўсе магчымасці акцёраў. Гетман упэўнена кіруе перамяшчэннямі войскаў, вызначае стратэгію і тактыку, прадбачыць магчымыя вынікі. Ён наводзіць смяротных жах на ворага, пра што сведчаць наступныя радкі:

Diditur extemplo Suecana per agmina rumor

Jam CHODKIEWICIUM venisse manumque Polonam,

Urbi subsidio pressae. Pallescere visus

Ora Sudermannus gelidumque rigescere pectus

²³ Нумары радкоў прыводзяцца паводле вышэй цытаванага артыкула Наталлі Якавенкі.

Et trepidare metu: coiit formidine sanguis (Carolomachia, 933-937)²⁴.

У той жа самы момант разнеслася па шведскім войску чутка, што Хадкевіч прыйшоў на дапамогу ўзятаму ў аблогу гораду (г. зн. Рызе. – Ж. Н.-К.). Швед набляднеў, абамлела заледзянелае сэрца і затрыміццела ад страху, кроў застыла ад жаху.

Яшчэ ў загатоўку паэмы заяўлена, што гетман Хадкевіч і яго войска атрымалі перамогу «оре Divina» («з Божай дапамогай»). Вось чаму першая прэзентацыя галоўнага героя адбываецца пад час яго малітоўнага шэсця да Касцёла Святога Якуба ў Рызе. Гетман – выканаўца Божай волі, але ён і сам Творца вялікай перамогі, здольны накіраваць чалавечыя сілы на рэалізацыю Боскай задумы:

En Polemarchus ait, dat ut auxiliaria nobis

Arma virosque Deus! quid non speremus ab ipso

Ulterius, ferimur manifesto Numine cujus:

Non bona spes animis modo nec fiducia cedat

Numinis Indigetisque sacri, cui sacra sit haec lux (Carolomachia, 1617–1621).

Вось гетман гаворыць: «Бог даў нам ужо ў дапамогу зброю і мужоў! Давайце ж больш не спадзявацца на Яго дапамогу, а пойдзем у наступ, спазнаўшы Яго волю! Няхай не згаснуць ні добрая надзея, ні ўпэўненасць у сваіх сілах пры святым апякунстве нашага Бога. Няхай ім будзе асвечаны гэты дзень!

Абмалёўка знешнасці вялікага гетмана адпавядае задам стварэння «абсалютна дасканалыя героя», магутнага целам і духам, які цалкам суадносіцца з ідэалам старажытнагрэчаскай «калакагатыі» і старажытнарымскага «Nil admirari!» («Ні з чаго не дзівіцца!»). Дзвіна, звяртаючыся да войска Хадкевіча, гаворыць:

Stabit in egregiis et CHODKIEWICus armis:

Corpore robustus, cervice humerisque torosus:

Oris honore gravis, placidi simul atque severi

Majestas animi splendescit in indice vultu,

Symmetria, qui rarus honor, splectabilis aequa (Carolomachia, 2018–2022).

Сярод высакародных воінаў устане і ХАДКЕВІЧ, магутны целам, з урачыстым годным словам на вуснах. У выразе [яго] твару ззяе высакародства душы, адначасова спагадлівай і суровай, выдатная спакойная ўраўнаважанасць, а якая рэдкая годнасць!

У канцы прысвячэння, адрасаванага каралевічу Уладзіславу, Хрыстафор Завіша падкрэслівае: «Няхай заўсёды жыве ў тваёй душы бессмяротная памяць пра найвялікшага героя, Яна Караля Хадкевіча, які, сам знаходзячыся ў небяспецы, ратаваў [усё] наша і з большым гонарам [для сябе] паставіў Радзіму

---

²⁴ Vide: Laurencijus Bojeris, *Karolomachija: Poema* / Iš lot. k. vertė B. Kazlauskas; Įvada, parašė A. Tyla; Pabaigos str., parašė S. Narbutas, Vilnius: Vaga, 1991.

вышэй за сваё жыццё»²⁵. Гэтая выхаваўчая, парэнетычная скіраванасць уласцівая ўсім помнікам гераічнага эпосу, створаным у Вялікім княстве Літоўскім. Перша-снай задачай іх стварэння была неабходнасць паказаць маладому пакаленню годны прыклад служэння свайму народу і Айчыне. Аксіялагічны аспект творчасці паэта-эпіка вельмі трапна быў сфармуляваны яшчэ Янам Вісліцкім. Аўтар «Прускай вайны» імкнуўся да таго, каб з апісаннем слаўтай бітвы «*exstaret aliqua notata memoria, qua pubes succensa post esset hostibus saevior ac horridior, intumescens amore laudis patriae*» («з'явілася якая-небудзь занатаваная памяць, якая б нават на праіэці часу палымнела б для ворагаў яшчэ больш сурова і жорстка, мацуючыся імкненнем да славы Радзімы») (Ioannis Visliciensis 2005, 104).

Актыўнае развіццё розных жанраў эпічнай паэзіі (сярод якіх – не толькі ўласна эпопея, але таксама панегірычная паэма, эпінікій, *hodoeporicon*) спрычынілася да своеасаблівай «эпізацыі» іншых жанраў прынагоднай паэзіі. Так, напрыклад, Ян Радван у 1588 годзе напісаў «Эпіталаму» на шлюб Хрыстафора Монвіда Дарагастайскага з Соф'яй Хадкевіч, якая адкрываецца велічным «алімпійскім планам», а мастацкая спецыфіка твора ў цэлым выяўляе значны ўплыў гераіка-эпічнай паэзіі. Да пачатку XVII стагоддзя быў назапашаны такі багаты вопыт «гераічнага версіфікатарства», што даволі аб'ёмістыя вершы гекзаметрам пачынаюць з'яўляцца нават у паэтычных зборніках шкаляроў-езуітаў, якія ў вялікай колькасці выходзілі ў Вільні, Кракаве, Пултуску. Так, у 1615 годзе ў друкарні Віленскай езуіцкай акадэміі выйшла з друку панегірычнае выданне, прысвечанае Віленскаму біскупу Бенедзікту Войну. Самы вялікі твор у гэтым зборніку пад назваю «*Nova Vilna suo principii novum annum et faelix illius auspiciis precatur*» («Новая Вільня віншуе свайго ўладыку з новым годам і жадае ў ім шчаслівага ўладарання») складаецца з 136 радкоў гекзаметра і можа быць кваліфікаваны як панегірычная паэма. Няма нічога дзіўнага ў тым, што на гераічную паэзію «захварэў» і сам «сармацкі Гарацый» Мацей Казімір Сарбеўскі. Ён – аўтар гераічнага эпосу, створанага паводле класічных узораў, – паэмы «*Lechias*» («*Лехіяда*»). На жаль, няўмольны час захаваў для нашчадкаў толькі 332 радкі з кнігі XI.

Аднак найбольш выразна, калі гаварыць пра развіццё прыгожага пісьменства Вялікага Княства Літоўскага, уплыў эпічнай паэзіі праявіўся ў фарміраванні новага жанру – агіяграфічнай паэмы (тэрмін Януша Пельца²⁶). Гэты жанр узнік у выніку спалучэння дзвюх літаратурных традыцый – агіяграфічнай і ліра-эпічнай, – шырока прадстаўленых у айчынай слоўнай культуры акрэсленага перыяду. Узораў агіяграфічных паэм сталі творы «Пра жыццё і подзвігі святога Гіяцынта» (Кракаў, 1525) Мікалая Гусоўскага, «Эпас пра святога Казіміра» (Вільня, 1604) Яна Крайкоўскага, «Язафатыда, або Пра забойства Язафата Кунцэвіча» (Вільня, 1628) Язафата Ісаковіча. У агіяграфічных паэмах паэты Вялікага Княства Літоўскага вы-

---

²⁵ *Carolomachia, qua felix victoria, ope Divina, [...] per ill[ustrissim]um d. Joan[nem] Carolum Chodkiewiczium [...] reportata, narratur. Seren[issimo] Principi Wladislao a Christophoro Zawisza, in alma Vilnensi Academia Societ. Jesu, studioso D.D. Vilnae: Typis Academicis S. J. Thomas Levicki, [1606], 8 n. n.*

²⁶ Janusz Pelc, *Literatura Renesansu w Polsce*; wyd. 2, popr., Warszawa: Wyd-wo naukowe „Semper”, cop. 1998, 63.

рашалі праблему стварэння новага гераічнага ідэалу – не героя-ратніка, але героя-змагара або героя-пакутніка за веру Хрыста. Спалучэнне фармальных паэтычных прыёмаў, запазычаных у Гамера і Вергілія, з сілай маральнага ўздзеяння і эмацыянальнай насычанасцю хрысціянскай жыццёвай літаратуры прывялі стваральнікаў агіяграфічных паэм да арыгінальных мастацкіх вынаходніцтваў.

Калі даваць агульную ацэнку развіццю гераічнага эпасу ў лацінамоўнай паэзіі Вялікага княства Літоўскага, то па-за «метрычнай кананічнасцю» (абавязковае гекзаметра), па-за імітацыйнай паэтычнай тэхнікай іншыя мастацкія навацы з лёгкасцю пранікалі ў межы гэтых твораў. Не мог не зрабіць уплыву на традыцыйныя ўяўленні пра паэтычнае мастацтва вопыт хрысціянскай славаеснасці. Свой унёсак у фарміраванне ідэйна-эстэтычнай адметнасці эпопей новага часу рабілі таксама перадавыя мастацкія павевы той ці іншай культурнай эпохі. Паэты-эпікі часоў Рэнесансу або Барока ў сваёй мастацкай практыцы маглі ўносіць тыя ці іншыя карэктывы ў звод тэарэтычных пастулатаў Арыстоцеля і Гарацыя пра паэтычнае мастацтва. Змястоўна і ідэйна гэта былі цалкам арыгінальныя творы, аднак гэтыя новыя ідэі, вобразы, апісанне сучасных аўтарам падзей прыбіраліся ў слоўную квецень выяўленчай палітры антычнай паэзіі.

Сенэка трапна заўважыў: «*Quam multi poetae dicunt, quae philosophis aut dicta sunt, aut dicenda*» («Як шмат паэтаў гавораць тое, што або сказана, або павінна быць сказана ў філосафаў», *Seneca, Epistulae morales ad Lucilium I, 4-5*). Даследаванне помнікаў лацінамоўнага гераічнага эпасу непазбежна прыводзіць да высновы, што гэтыя творы – каштоўная крыніца звестак па гісторыі беларускага, літоўскага, польскага і украінскага народаў. У іх зафіксавана тое, чаго немагчыма знайсці ў старажытных летапісах і хроніках, у аналах Кромера або Стрыйкоўскага. «Гістарычная дасведчанасць новалацінскіх паэтаў, – адзначаў Васіль Ярэменка, – паходзіць з літаратуры, нам ужо зусім не вядомай. За адсутнасцю гістарычных крыніц з іх твораў пра XV – XVI стагоддзі мы можам даведацца часам больш, чым з прац гісторыкаў»²⁷. Новалацінскі эпас Вялікага Княства Літоўскага (як ва ўласна гераічнай, так і ў агіяграфічнай яго разнавіднасцях) служыў мэтам прэзентацыі найбольш значных падзей і самых выдатных герояў айчыннай гісторыі. Менавіта творы героіка-эпічнай паэзіі былі і застаюцца да сённяшняга дня найлепшай школай патрыятызму. Да таго ж, шырокая прадстаўленасць помнікаў «*perfecti poesis*» («*дасканалы паэзіі*», паводле Сарбеўскага, г. зн. эпічнай паэзіі) у цэлым сведчыць пра тое, што літаратура Вялікага княства Літоўскага аналізаванага перыяду была адной з самых перадавых літаратур у Еўропе.

ВІСЛІЦКІ, ЯН, 2005: *Прусская вайна=Ioannis Visliciensis Bellum Prutenum: на лац. і беларус. мовах; уклад, перакл., камент. Ж. В. Некрашэвіч-Кароткай, Мінск: Прапілеі.*

ГОЛЕНИЩЕВ-КУТУЗОВ, ИЛЬЯ НИКОЛАЕВИЧ, 1963: *Итальянское Возрождение и славянские литературы XV–XVI веков, М.: Изд-во Академии наук СССР.*

²⁷ Василь Яременко, «Українська поезія XVI століття», *Українська поезія XVI століття / редкол.: О. Е. Засенко та ін.; упоряд., вступ. ст. та приміт. В. В. Яременка, Київ: «Радянський письменник», 1987, 10.*

ДАРАШКЕВИЧ, ВІКТАР ІВАНОВІЧ, 1975: «Мастацкі помнік Грунвальду», *Помнікі гісторыі і культуры Беларусі*, № 3, 55–59.

ДОРОШКЕВИЧ, ВИКТОР ИВАНОВИЧ, 1979: *Новолатинская поэзия Беларуси и Литвы: Первая половина XVI в.* Мн.: «Наука и техника».

КАВАЛЁЎ, СЯРГЕЙ ВАЛЕР'ЕВІЧ, 1993: *Героіка-эпічная паэзія Беларусі і Літвы канца XVI ст.*, Мінск: «Універсітэцкае».

КАВАЛЁЎ, СЯРГЕЙ ВАЛЕР'ЕВІЧ, 2005: *Гісторыя беларускай літаратуры: другая палова XVI ст.: курс лекцый*, Мн.: БДУ.

КАРОТКІ, УЛАДЗІМІР ГЕОРГІЕВІЧ, 1997: «Пісаў пра мінуўшчыну, думаў пра будучыню...», *Маладосць*, 1997, № 12, 89–93.

ПАРЭЦКІ, ЯКАЎ ІЛЫЧ, 1991: *Ян Вісліцкі*, Мінск: Універсітэцкае.

РЫМША, АНДРЭЙ, 2003: «Дзесяцігадовая аповесць пра ваенныя справы пана Крыштофа Радзівіла», *Анталогія даўняй беларускай літаратуры: XI – першая палова XVIII стагоддзя* / НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы; Падрыхт. А. І. Богдан і інш. Навук. рэд. В. А. Чамярыцкі, Мінск: Беларуская навука, 457–468.

ЯРЕМЕНКО, ВАСИЛЬ, 1987: «Українська поезія XVI століття», *Українська поезія XVI століття* / редкол.: О.Е.Засенко та ін.; упоряд., вступ. ст. та приміт. В.В.Яременка, Київ: «Радянський письменник», 5–34.

BARAC, ANTUN, 1969: *Literatura narodów Jugosławii*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 55.

BOJERIS, LAURENCIJUS, 1991: *Karolomachija: Poema* / Iš lot. k. vertė B. Kazlauskas; Įvada, parašė A. Tyla; Pabaigos str., parašė S. Narbutas, Vilnius: Vaga.

JAKOWENKO, NATALIA, 2004: «Jaką wojnę opisuje Szymon Pekalides w poemacie „De bello Ostrogiano” (1600)», *Łacina jako język elit / koncepcja i redakcja naukowa Jerzy Axer, Ośrodek Badań nad tradycją antyczną w Polsce i w Europie Środkowowschodniej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa: OBTA, 271–293.

KOEHLER, KRZYSZTOF, 2000: «Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis (Pieśń o żubrze, jego postaci, dzikości i o polowaniu na niego) Mikołaja Hussowczyka», *Historia literatury polskiej w dziesięciu tomach, t. II: Renesans*, Bochnia – Kraków – Warszawa: Prowincjonalna Oficyna Wydawnicza, 192–197.

MICHAŁOWSKA, TEREZA, 1999: «Epika», *Słownik literatury staropolskiej* / pod red. T. Michałowskiej (Vademecum Polonisty), Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 204–211.

[MYLIUS, IOANNES], 1568: *Poemata Ioannis Mylii Libenrodensis, poetae Laureati, ex dioecesi generosum Comitum de Hoenstein*. <...> [Vienna Austriae]: Cum Gratia et Privilegio Caesareo, 1568

NARBUTAS, SIGITAS, 2001: *Lietuvos Renesanso literatūra*, Vilnius: Baltos lankos.

NARBUTAS, SIGITAS, 1998: *Tradicija ir originalumas Jono Radvano „Radviliadoje”*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas (Senosios literatūros studijos).

NOWAK-DŁUŻEWSKI, JULIUSZ, 1966: *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Czasy Zygmuntofskie*, Warszawa: Pax.

PELC, JANUSZ, 1998: *Literatura Renesansu w Polsce*; wyd. 2, popr., Warszawa: Wyd-wo naukowe „Semper”.

RADVANAS, JOANAS, 1997: *Radviliada / Parengė, įvada, komentarus ir asmenų žodynėlių parašė, vertė iš lotynų į lietuvių kalbą Sigitas Narbutas*, Vilnius: Vaga.

[RADVANUS, IOANNES, 1592]: *Radvilias sive De vita et rebus praeclarissime gestis, immortalis memoriae, illustrissimi principis Nicolai Radvili [...]* libri quattuor Ioannis Radvani Lit[uani] [...] Vilnae metropoli Lituanorum: Ex officina Ioannis Kartzani.

SARBIEWSKI, MACIEJ KAZIMIERZ, 1954: *O poezji doskonałej czyli Wergiliusz i Homer = De perfecta poesi, sive Vergilius et Homerus*, przełożył Marian Plezia, opracował S. Skimina, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.

[SMOTRYCKI, MELETIUSZ], 1621: *Verificatia niewinności[...] powtore wydana* [Vilno: Drukarnia Bractwa Św. Ducha]

[STARICONIUS SEMUSOVIUS, IOANNES, 1568] *Conflictus ad Nevelam Polonorum cum Moschis*, Auctore Ioanne Stariconio Semusovio, Philomuso Academico Occulto, Bononiae: Ex Officina Mercuriana Ioannis Rossii.

ULČINAITE, EUGENIJA, 2006: «Literatura łącińska», *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego: Analizy i obrazy* / Oprac. V. Ališauskas, L. Joavaiša, M. Paknys etc.; Przekład P. Bukowiec, B. Kalęba, B. Piasecka, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, 282–299.

WICHER, ANDRZEJ, 2004: “Literatura czeska”, *Historia literatury światowej w dziesięciu tomach, t. III: Renesans* / Redakcja: Tadeusz Skoczek, Bochnia – Kraków – Warszawa: Wydawnictwo SMS, 77–99.

[ZAWISZA, CHRISTOPHORUS, 1606]: *Carolomachia, qua felix victoria, ope Divina, [...] per ill[ustrissi]mum d. Joan[nem] Carolum Chodkiewiczium... sub Kyrkholmum reportata, narratur. Seren[issimo] Principi Wladislao a Christophoro Zawisza, in alma Vlnensi Academia Societ. Jesu, studioso D.D. Vilnae: Typis Academicis S. J. Thomas Levicki.*

Резюме

Художественные представления о героическом идеале с древнейших времен формировались в рамках памятников героического эпоса. Вот почему еще в античной эстетике (у Аристотеля, Горация) возникло представление об эпопее как наивысшем среди поэтических жанров. Такая оценка эпопеи закрепилась в позднеантичных, а также ренессансовых и барочных поэтиках, причем в литературных теориях нового времени термины “эпос” и “эпопея” отождествлялись. Именно с декларированным авторами поэтик приоритетным положением эпоса среди других видов поэзии следует связывать активную востребованность различных жанров лиро-эпоса в литературе Великого Княжества Литовского XVI – начала XVII веков. Развиваясь в русле общеевропейского литературного контекста, эпическая поэзия Великого Княжества Литовского всё же имела свои отличительные особенности. Ян Вислицкий в «Прусской войне», Ян Радван в «Радзивиллиаде», Христофор Завиша (Лаврентий Боер?) в «Кароломахии» разрабатывали в первую очередь национальную героическую тематику, сознательно отстраняясь от героического идеала

античности. Классическая эпопея развивалась в богатом окружении «низших» форм эпической поэзии: эпиникия (у Иоганна Мылия), поэмы-панегирика (у Василия Гиацинтя), *hodoepicōn*'а (у Франтишка Градовского). В целом новолатинский эпос Великого Княжества Литовского является ценным источником сведений по истории белорусского, литовского, польского и украинского народов. Памятники эпической поэзии служили целям презентации наиболее значительных событий и самых выдающихся героев отечественной истории, а потому были и остаются наилучшей школой патриотизма.

Жанна Вацлаваўна Некрашэвіч-Кароткая,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт
дацэнт кафедры сучасных замежных моў факультэта міжнародных адносін
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (вул. Акадэмічная, 25 220072 Мінск)
Адрасы электроннай пошты: ulad_karotki@mail.ru